

Tihomir Jukić

Sveučilište u Zagrebu
Arhitektonski fakultet
HR - 10000 Zagreb, Kačićeva 26

Izvorni znanstveni članak • Original Scientific Paper
UDK • UDC 711-167:711.111(497.5)"18/19"

Znanstvena klasifikacija • Scientific Classification

Područje: Tehničke znanosti • Section: Technical Sciences
Polje: Arhitektura i urbanizam • Field: Architecture and Urban Planning
Grane • Branches: 2.01.02 urban. i prost. planiranje • Urban and Region. Planning
2.01.04 razvoj urbanizma • Urban Development

Rukopis primljen • Manuscript Received: 20.11.1998.
Članak prihvaćen • Article Accepted: 15.06.1999.

Povijesno-urbanistički razvoj područja Peščenice - sjever u Zagrebu

Analiza dosadašnje planske dokumentacije

Historical Urbanistic Development of Peščenica - North, Zagreb

Analysis of Planning Documentation to Date

Ključne riječi • Key words

planska dokumentacija	planning documentation
transf. predgrađa	suburban transformation
urbanistički razvoj	urban development
Zagreb-Peščenica	Zagreb-Peščenica

Sažetak • Abstract

Stara Peščenica je jedno od zagrebačkih predgrađa nastalih između dva svjetska rata. Člankom je pokazan proces strukturalne i sadržajne transformacije tog predgrađa i njegovo postupno uključivanje u središnji dio grada. Kao izvor informacija najvećim dijelom su korištene geodetske podloge i urbanistička planska dokumentacija iz različitih perioda. Analiziran je i utjecaj velikih regulacijskih i generalnih planova na to područje u odnosu na utjecaj detaljnih, djelomičnih ili neusvojenih planova. Neki od tih planova analiziraju se i objavljuju po prvi put.

Old Peščenica is a Zagreb suburb built between the two World Wars. The article shows how the suburb was gradually transformed in structure and content and became part of the city centre. The main source of information were the geodesic foundations and town planning documentation from different periods. The influence of major regulation and general plans for the area is analysed in relation to the influence of detailed, partial or rejected plans. Some of these plans are analysed and published for the first time.

* *Povijesno - urbanistička studija preobrazbe Peščenice-sjever, Zavod za planiranje razvoja grada i zaštitu čovjekova okoliša, Zagreb, 1997.*

Uvod / Introduction

Ovo je istraživanje izrađeno kao prilog izučavanju transformacije grada Zagreba, preobrazbi njegovih predgrađa i njihovu adekvatnom uključivanju u središnje gradsko tkivo. Kako je područje Peščenice tijekom posljednjih sto godina pokriveno nizom cjelovitih ili parcijalnih regulatornih osnova i ostalih kategorija planova, posebna je pažnja posvećena utjecaju planske dokumentacije na promjenu strukture gradskog tkiva i na rezultate tog planiranja. Istraživanjem je obuhvaćeno sjeverno područje Peščenice, tj. područje istočno od Heinzelove ulice, smješteno uz željezničku prugu. To je najstariji dio Peščenice, nekadašnje predgrađe koje se danas nastavlja na središnji dio grada i koje doživljava intenzivne promjene.

Cilj istraživanja je proučavanje urbanističkog razvoja Peščenice na temelju dostupne planske dokumentacije i stvaranje zaključaka u vezi s međuodnosom planiranja i transformacije tog područja tijekom XX. stoljeća kao doprinosa izučavanju urbanističkog razvoja i planiranja grada Zagreba.

Ovaj je rad samo dio opširnijeg istraživanja - studije, koja je kasnije poslužila kao osnova za izradu *Urbanističkog plana Peščenica-sjever*. Tom su studijom obrađeni i prostorno-morfološki čimbenici naselja, kao i strukturalno-sadržajna preobrazba cijelog područja.

SL. 1. Položaj područja "Peščenica-sjever" u istočnom dijelu Zagreba

Izradio • Made by I. Jukić, 1997. g.

FG. 1. Position of Peščenica-north in the east part of town

1. Povijesno-urbanistički razvoj Peščenice / Historical-urban Development of Peščenica¹

1.1. Vremensko razdoblje do XX. stoljeća / Pre 20th Century Period

Područje istraživanja povijesnog razvoja uglavnom se svodi na XX. stoljeće jer je prije tog vremena to područje uglavnom bilo neizgrađeno i nenastanjeno. To potvrđuju karte iz XVIII. i XIX. stoljeća.

Na karti iz 1783-84. g.² vidljivo je da je prostor današnje Peščenice bio nenastanjen, a da je izgradnja grada (*Stadt Agram*) prestajala oko crkve sv. Petra u Vlačkoj ulici. Prva veća nakupina kuća prema istoku bila je tek na Borongaju (*Porongay*). Između borongajskih šuma (*Porongay Wald*) i grada prostiralo se široko polje (*Siroko Polje*). Uočava se samo nekoliko putova oko današnjih ulica Heinzelove, Harambašićeve i Svetice, koji vode od Laščine i Bukovca prema Savi i Donjoj Trnavi. Naziru se i korita nekoliko potoka, od kojih se veći nalaze istočno (*Medveschak Bach*) i zapadno (*Bach Bliesnieza*) od tog područja, a samim je područjem prolazio potok *Laščina*. Sličan je prikaz dan i na karti iz 1784. g.³

Ni XIX. stoljeće nije donijelo znatnije promjene. Na povijesnim kartama s polovice XIX. stoljeća vidimo da je prostor još uvijek nenastanjen iako je sam grad nastavio svoj rast prema istoku samo uz današnju Maksimirsku ulicu sve do današnjeg Kvaternikova trga. Karta Zagreba i okolice iz 1853/54. g.⁴ (sl. 2) pokazuje detaljniju podjelu samog terena, s obzirom na prethodne prikaze. Jedina uočljiva promjena na tom području jest oznaka za vinograde (ili voćnjake) uz Ulicu Svetice, kao i ciglana s velikim iskopom zemlje za pravljenje opeka istočno uz Ulicu Svetice.

1 Osnovu za izučavanje povijesnog razvoja područja "Peščenice - sjever" činila je analiza i interpretacija karata, jer zbog ograničenoga vremenskog razdoblja istraživanja nije mogla bit obrađena i sva pisana građa.

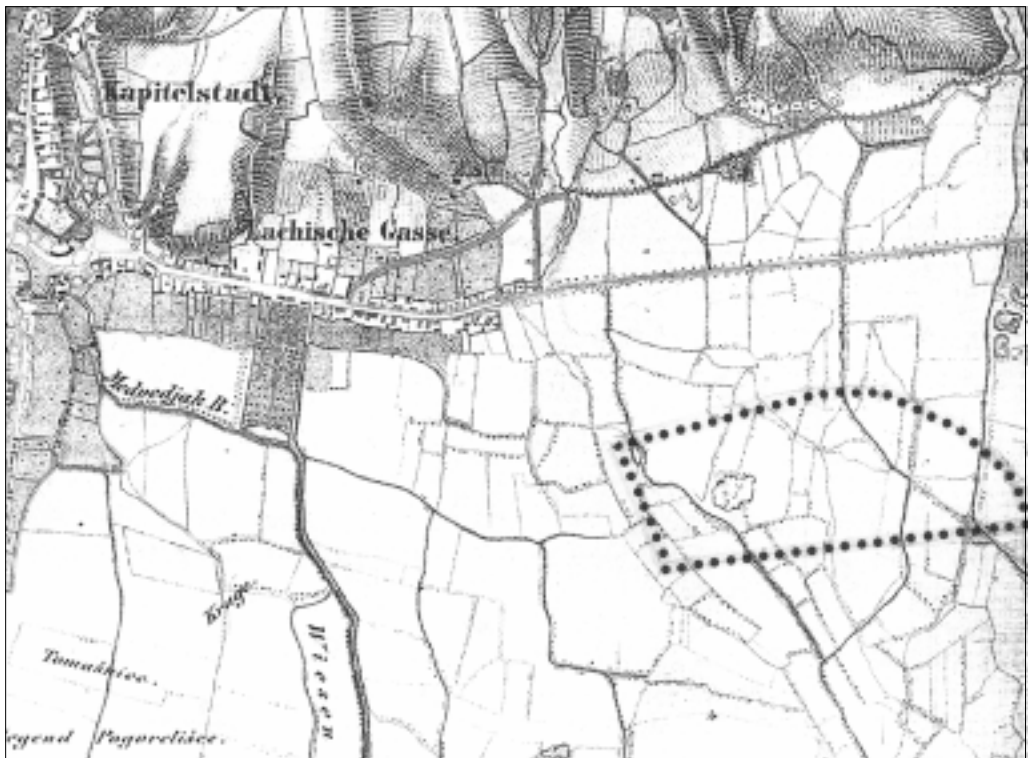
2 Grad Zagreb s najbližom okolicom na sastavu četiriju sekcija *Prve zemaljske Jozefinske izmjere* u mj. 1:28 800 iz 1783-84. g. (Ratni arhiv, Beč: KAW B IXa 766 - str. 58, 59).

3 Okolica Zagreba na isječku rukopisne topografske karte Provincijala Hrvatske u mj. 1:57 600 iz 1784. g. izrađene za osobnu uporabu cara Josipa II (Ratni arhiv, Beč: KAW B IXa 767).

SL. 2. Agram und Umgebung, 1853./54. (KAW GIH 1-1-5) mj. 1:14.000; obilježen je položaj područja "Peščenica-sjever"

Izvor • Source
*** (1994), Zagreb... :80-81

FG. 2. Agram und Umgebung, 1853/54 (KAW GIH 1-1-5) made in 1:14 400, position of "Peščenica-north"

4 *Agram und Umgebung* iz 1853/54. g. izrađena je u krupnijem mj. 1:14 400 (KAW Glh 1-1-5).

5 Točan naziv nacрта je *Nacrtna grad Zagreba i novo pripojeni teritoriji*, izd. Knjižare Lava Hartmana (Kugli i Deutch), 1902. g.

6 Radović-Mahečić, 1996b: 14.

7 Na prijedlog gradskog tajnika S. Slivnjaka usvojeno je da se novogradnjama dovršenim 1919. i 1920. g. produlji oprost od kućarina na 25 godina. Da bi se potaknula građevna djelatnost u godini 1927, zaključeno je 1926. g. slično, tj. da se "... novogradnje opraštaju od plaćanja 10 godina od nameta kućarine" (Kolar-Dimitrijević, 1973:175).

8 Kolacio, 1962:6.

9 Ne treba zaboraviti da još dvadesetih godina XX. stoljeća grad "završava" na Draškovićevoj ulici. U međuvremenu su izgrađeni novi dijelovi grada oko "sajmišta" i Martičeve ulice. U nastupnom govoru 1920. Vjekoslav Heinzel iznosi misao da "... valja u prvom redu poraditi na tome da se što više gradi, makar i uz najveće žrtve i napore" (*Gradski zapisnik* od 17. kolovoza 1920).

10 Tako su banke 1923. izgradile oko 150 relativno boljih stanova, poduzeće "Arko" 22 stana u *koloniji Arko* neposredno uz Heinzelovu ulicu, "Tipografija" 23, itd.

11 Primjerice, gradska je općina dala parcele za gradnju malih kuća, za koje su se mogli dobiti krediti u visini 2/3 vrijednosti nekretnine.

12 Timet, 1961:93.

13 Timet (1961:122-125) primjećuje i negativnu stranu te izgradnje i navodi da su novoizgrađeni stanovi bili najčešće maleni i uglavnom komunalno neopremljeni, tj. da komunalna oprema nije pratila samu izgradnju pa velik broj kuća i stanova nije imao osnovne instalacije (vodu, kanalizaciju ili struju). U velikom postotku (oko 74 %) bile su izgrađene prizemnice, kao nikad prije toga, što je znatno promijenilo strukturu i sliku grada, a velik broj nove izgradnje činila je tzv. bespravna izgradnja (ponegdje i više od 50 % ukupne izgradnje).

1.2. XX. stoljeće / 20th century

Do početka XX. stoljeća granica grada bila je na potoku Laščinšćak, tako da i karte iz druge polovice XIX. stoljeća (1878, 1889, 1898) prikazuju gradsko područje samo do te granice, pa prostor Peščenice uopće nije bio prikazan. Nakon pripajanja područja općine Laščine i Žitnjaka, prvi put Nacrtna grad Zagreba iz 1902. g.⁵ prikazuje i to područje. Raštrkana naselja seoskog tipa nalazila su se i oko Svetice i Borongaja, "čekajući" da grad dođe do njih i uključi ih u svoje tkivo.⁶ Imenuje se i skupina kuća pod nazivom *Naselak*, koji postoji do danas.

Do 1918. g., tj. do kraja Prvoga svjetskog rata na Peščenici, odnosno dijelu grada istočno od Heinzelove ulice i između Maksimirske ceste na sjeveru te željezničke pruge na jugu, situacija se neznatno promijenila u odnosu prema početku XX. stoljeća. Značajniji potezi kvalitetnije obiteljske izgradnje niknuli su oko današnjega Kvaternikova trga i prema istoku uz Maksimirsku cestu, sve do tadašnje Borongajske ceste (danas Harambašićeva ul.). Također su se stvorile manje nakupine objekata nekvalitetne izgradnje uz ulice Stara Peščenica, Naselak, i uz istočnu rub Ulice Svetice, kao i nekoliko kuća uz tadašnju Borongajsku cestu pokraj potoka Jordanovca. No u razdoblju između 1920. i 1940. g., tj. između dva svjetska rata, situacija se u potpunosti promijenila, kako u gradu, tako i na području Peščenice.

Stanovništvo Zagreba znatno se povećalo za vrijeme Prvoga svjetskog rata, a pogotovo nakon 1918. g., kada Zagreb uz svoje prijašnje kulturno vodstvo preuzima i političko vodstvo. Kako bi počela rješavati stambenu krizu u poslijeratnom razdoblju, sama je gradska uprava poticala privatnu izgradnju stambenih prostora tako da je 1919. g. donijela odluku da se sve novogradnje deset godina oslobode od općinskih davanja. Sljedećih je godina donešeno još niz takvih odredbi.⁷

U razdoblju između dva svjetska rata grad je doživio ekonomski procvat, koji je bio uzrok velikih doseljavanja. Izgradnja se daljnjom blokovskom izgradnjom usmjeravala prema istoku (raster je bitno različit od pravokutnoga donjogradskog rastera XIX. stoljeća), na terene iznad pruge, koje je parcelirala općina, a da za ta dobivena sredstva, nažalost, nije osigurala druga područja za razvoj. Ta pogrešna gradska politika imala je velike posljedice za kasniji razvoj grada.⁸ Aktiviranje cjelokupnoga gospodarskog života u gradu rezultiralo je relativno brzom i kvalitetnom izgradnjom istočnog dijela grada iznad pruge (Kolar-Dimitrijević, 1973:101, 166).⁹ U isto vrijeme niču i najnekvalitetniji, spontano nastali, bespravno izgrađeni dijelovi grada između pruge i Save.

Treba napomenuti da su u to vrijeme (s obzirom na ukupan broj stanova) manji broj stanova izgradile banke (državne, komunalne i privatne) i poduzeća.¹⁰ Stambeno pitanje tadašnji radnici sa stalnim poslom i činovnici nastoje riješiti i učlanjenjem u stambene zadruge i podizanjem dugoročnih stambenih kredita.¹¹ Takav je primjer *naselja za više činovnike* na Peščenici između Maksimirske, Zvonimirove, Heinzelove i Harambašićeve ulice. Istočno od Ulice Svetice, a južno od Perivoja Maksimir, na prostoru uz željezničku prugu, podiže se tzv. *željezničarska kolonija* za radnike zaposlene na tadašnjoj željeznici.

Zbog naglog rasta grada i sve većih zahtjeva za stambenim prostorom i sama gradska uprava kreće s organiziranom izgrad-

njom tzv. socijalnih stanova u obliku radničkih i činovničkih naselja u razdoblju između 1920. i 1930. g. Cilj je bio na gradskom zemljištu minimalnim sredstvima ostvariti potreban stambeni minimum za što veći broj ljudi. Za područje Peščenice južno od željezničke pruge, za gradsko zemljište između Ivanićgradske i tadašnje Borongajske ulice (produžetak Harambašićeve), izrađuje se 1931. g. plan parcelacije za *novo naselje na Volovčici* s minimalnim parcelama, pretežno za jednoobiteljske zgrade u nizu.

Razdoblje brzog rasta nije prošlo bezbolno nego je promijenilo mnoge prostorne i socijalne odnose u gradu. Zagreb je 1919. imao 97 712 stanovnika, a 1940. g. 241 493 stanovnika. Ukupni porast stanovnika u tom razdoblju bio je 143 774 ili 147%.¹² U tom je razdoblju izgrađen i najveći broj stanova s obzirom na povećanje broja stanovnika.¹³

Istočni dio grada iznad pruge, od Draškovićeve do Heinzelove ulice, dovršava se prema Lenucijevim regulacijama velikim trokaticama i četverokaticama, od Heinzelove do Svetica najamnim kućama, a uz prugu prizemnicama i, rjeđe, jednokatnim slobodnostojećim kućama s vrtom.

Planirani prostor za širenje prema istoku, između Draškovićeve ulice, Vlaške ulice, Maksimirske ceste i željezničke pruge, nije mogao primiti svu izgradnju. Dolaskom velikog broja imigranata porastao je zahtjev za površinama za jednoobiteljske kuće, a kako je prostor sjevernog dijela grada bio skuplji od južnoga, najveći dio stambene izgradnje bio je usmjeren na relativno nepovoljne površine. Za dva desetljeća (1920 - 1940) razvilo se novo gradsko podgrađe koje je površinom bilo veće od samoga grada (*Trnje, Kanal i Peščenica*). Tome je pogodovala i politika cijena zemljišta.¹⁴

Veliki prostori uz željezničku prugu prepuštaju se industrijskim pogonima, ponešto na Trešnjevki, a najvećim dijelom na *Zavrtnici*. Tako Gradska uprava 1929. g. prodaje na Peščenici zemljište uz Bužanovu ulicu Kartonažnoj tvornici Kovačić, 1930. g. Tvornici čokolade i Tvornici cigarluka i dugmeta u Sajmišnoj ulici.

Kako je gradska općina nastojala podignuti i unaprijediti industriju i obrt, indirektnim je načinom, zbog nedostatka regulatorne osnove, utjecala na smještaj industrije. To je provodila povoljnom prodajom gradskog zemljišta zainteresiranima za osnivanje industrije (Kolar-Dimitrijević, 1973:156).¹⁵ Ta područja uz prugu i industriju prihvaćaju i pristigle, neurbanizirane pridošlice.

Takva je situacija i na Peščenici. Gradi se na prostoru uz prugu, na parcelama koje nisu bile gruntovno sređene, za izgradnju kuća nije se mogao tražiti kredit,¹⁶ te je to bio još jedan razlog zašto su te kuće bile relativno loše građene.¹⁷ S obzirom na tadašnje socijalne prilike i veliki val doseljavanja, općina je donekle tolerirala "divlju izgradnju" iako se već i tada smatralo da će ona jednog dana biti velika prepreka širenju grada. Pokušavajući sanirati opisano stanje, gradska općina pokušava izdavati provizorne građevne dozvole na određeno vremensko razdoblje.¹⁸ Ako promotrimo situaciju zatečenu nakon Drugoga svjetskog rata na području "Peščenice-sjever", tj. na dijelu Peščenice iznad pruge, prema Nacrtu grada Zagreba iz 1947. g., možemo zaključiti da je uži prostor južno od Zvonimirove ulice izrađen smisaono i prema kvalitetnoj regulaciji, a da je ostali prostor nastao stihijskom parcelacijom, preprodajom i dijeljenjem većih parcela na niz manjih, i to uglavnom uz nekadašnje putove i

14 Prema pisanju "Jugoslavenskog Lloyd", cijena zemljišta na Peščenici u to je vrijeme bila čak 7-8 puta niža (40 dinara) nego u samom središtu grada (300 dinara).

15 Gradska općina prodavala je hvat zemljišta po 120 dinara iako je tržišna cijena tridesetih godina bila oko 500 dinara.

16 Veliku ulogu u izgradnji Zagreba u međuratnom je razdoblju imala "Gradska štedionica" grada Zagreba, pa je tako velik broj kuća s urednom dokumentacijom bio izgrađen uz potporu banke u obliku dugoročnih stambenih kredita. Prema Timelovu istraživanju (1961:131), najveći broj kredita bio je dodijeljen u razdoblju 1927-1931, dakle u godinama najveće stambene izgradnje, što je još jedan pokazatelj o velikom utjecaju štedionica i banaka na gradnju u tom razdoblju.

17 Na nelegalnu izgradnju poticala je i činjenica da je kazna za divlju izgradnju bila čak šest puta niža od cijene uredno dobivene dokumentacije za gradnju, a kuća je u oba slučaja ostajala izgrađena i s vremenom, ipak, legalizirana.

18 Godine 1929. donesen je zaključak da se vlasnicima zidanih kuća mogu izdati naknadne građevne i stambene dozvole ako njihove kuće odgovaraju zahtjevima ili se do kraja 1929. g. dovedu u stanje da odgovaraju *Propisniku o izuzetnim građevnim olakšicama od postojećeg građevnog reda*. Svim ostalim vlasnicima, ako njihove kuće odgovaraju minimumu higijene i građevne tehnike, izdaju se provizorne građevne dozvole do godine 1948.

Treba napomenuti i to da su se prema odredbama *Propisnika* građevne dozvole za male kuće mogle izdavati samo za područje zapadno od Savske ceste i istočno od napuštenog potoka Medveščaka, i to samo za popunjavanje postojećih redova i skupina kuća. U središnjem području južno od pruge, između Savske i napuštenog korita Medveščaka, bila je zabranjena svaka izgradnja do donošenja regulatorne osnove.

SL. 3. Istočni dio Zagreba, 1932. g.: planirana kvalitetna stambena izgradnja
 a) gradska četvrt za činovničke stanove (M. Lenuci, 1912) s proširenjem
 b) željezničarska kolonija, 1927/28.
 c) naselje Volovčica, 1931.

Obrada • Made by T. Jukić, 1997.

FG. 3. Eastern part of Zagreb, 1932: quality blocks of flats planned
 a) residential area for clerical workers (M. Lenuci, 1912) with an extension
 b) railway workers' estate, 1927/28
 c) Volovčica estate, 1931

¹⁹ Zgrada Ekonomskog fakulteta izrađena je prema projektima ing. Stanka Kliske, a na temelju natječajnog rada. Dogradnja fakulteta izvedena je prema nacrtima Edvina Šmita iako su idejno rješenje izradili arhitekti Emil Špirić i Ivan Juras.

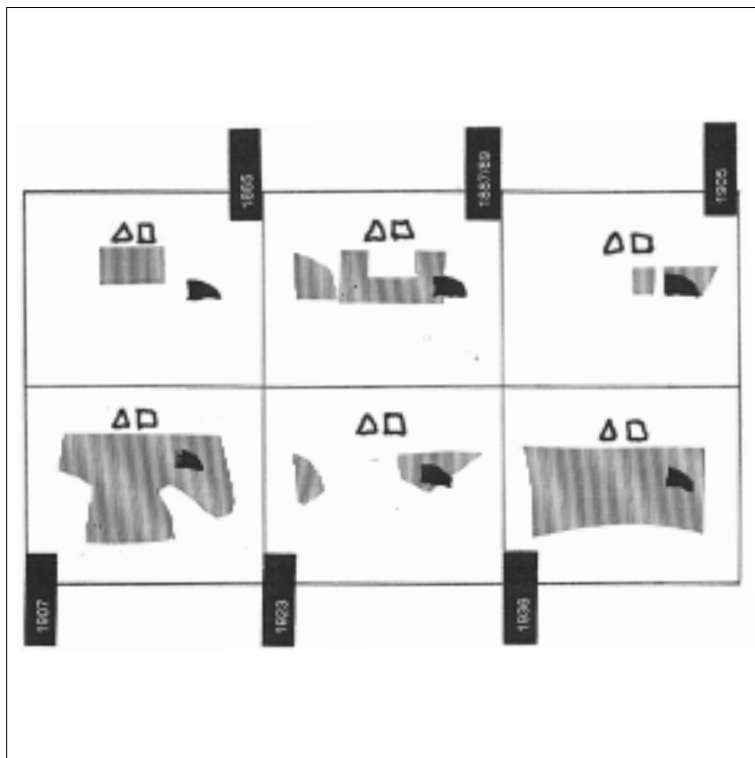
ceste koje se postpuno pretvaraju u gradske stambene ulice. Tako nastaju veće skupine malih kućica uz današnje ulice Stara Peščenica (I-IV), Naselak, Harambašičevu ulicu i Ulicu Svetice, te veća grupacija između Svetica i Čulinečke ulice s izrazito malim parcelama. Do prije Drugoga svjetskog rata prvi se put na tom prostoru izgrađuju veće javne zgrade kao gimnazija u Kušlanovoj ulici (arh. Egon Steinmann, 1934. g.) i glavna zgrada današnjega Ekonomskog fakulteta, koja je rat dočekala nedovršena (arh. Stanko Kliska)¹⁹.

Prostor uz Heinzelovu ulicu ostaje rezerviran za širenje manjih industrijskih pogona od Bužanove ulice prema jugu do željezničke pruge.

Vrijeme šezdesetih i sedamdesetih godina karakterizira popunjavanje praznih parcela, također neregularnom, nekvalitetnom izgradnjom. To je i razdoblje kada se izgrađuju i veće skupine visokih višestambenih zgrada.

Tako je na prostoru "Peščenice - sjever" nastao neskladni, neujednačeni i nespojivi "puzzle" podignut na potpuno nepovezanoj, nepravilnoj, nepotpunoj gradskoj mreži prometnica. Time smo dobili naslijeđe potpuno suprotno onome zamišljenom prema Lenuciju ili regulatornim osnovama (cjelovitim ili parcijalnim) iz 1921, 1923, 1924. i 1936. g. Još se jedanput dogodilo da realizacija prostora južno od Zvonimirove ulice nije slijedila planove, za razliku od prostora sjeverno od Zvonimirove ulice.

Danas je to izrazito atraktivan prostor za buduće investitore (oko 300 m od Kvaternikova trga) i provodi se veliki pritisak za izgradnju neprimjerenih volumena, kapaciteta, oblikovanja i izgrađenosti parcela, tako da se zatečena nesređena situacija time još više potencira.

SL. 4. Područje obuhvata velikih regulacijskih planova Zagreba u odnosu na predio "Peščenica-sjever"

Izradio • Made by T. Jukić, 1997.

FG. 4. Area covered by greater regulation plans of Zagreb, in relation to the research area, "Peščenica-north"

1.3. Utjecaj razvoja željezničkog čvora na istočni dio grada²⁰ / Impact of Railway Junction Development on the Eastern Part of Town

Razvoj grada prema istoku nemoguće je pratiti bez podataka o razvoju željeznice na tom prostoru, koji je započeo 1870. g., dakle osam godina nakon izgradnje prve željezničke pruge što je prolazila zapadnim dijelom grada (Židani most - Sisak, 1862. g.). Istočnim dijelom grada prolazila je pruga Zakany - Zagreb, koju je sagradila Ugarska državna željeznica (MAU) 1870. g. Ta je nova pruga prolazila istočnim dijelom preko polja s južne strane grada, jedan kilometar daleko od središta jer se smatralo da je to dovoljno za budući razvoj grada. Izgradnja željeznice imala je veliko gospodarsko značenje za razvoj grada, a s izgradnjom pruge pojavio se i kontinuirani nasip u smjeru istok - zapad između tadašnjega grada i Save. Na taj je način stvoren novi veliki prostor za širenje grada koji više nije bio izložen poplavama i izlivanju tada neregulirane Save.

Teretna stanica *Istočni kolodvor* izgrađena je 1928. g.²¹ na prostoru južno od pruge, između Heinzelove ulice i Svetica. Taj je kolodvor niz godina služio i kao improvizirani terminal iako za to nije odgovarao pa je novi kontejnerski terminal izgrađen u Vrapču.

Godine 1959. pušten je u promet drugi kolosijek Borongaj - Sestete. Novi vijadukt s dva kolosijeka između Držićeve i Borongaja dovršen je 1970. g., tj. pruga je u istočnom dijelu grada djelomično dignuta na stupove (oko 1800 m) kako bi se spriječilo stvaranje barijera u prostoru i omogućilo povezivanje prostora sjeverno i istočno od pruge. To je bila jedna etapa realizacije zamisli da se pruga u središnjem dijelu grada denivelira.

²⁰ Za izradu tog pregleda korišteni su uglavnom podaci iz magistarskog rada *Utjecaj željezničkog čvora na prostorni razvoj Zagreba* (Kelčec, 1994).

²¹ Godine 1906. mađarske su željeznice planirale izgradnju ranžirnog kolodvora približno 2 km istočno od Državnog kolodvora, što grad tada nije dopustio.

2. Utjecaj planske dokumentacije na procese transformacije Peščenice / Influence of Planning Documentation on the Processes of Transforming Peščenica

2.1. Cjeloviti regulacijski planovi i generalni urbanistički planovi^{22/} / Complete Regulation Plans and General Urban Plans

Intenzivnija izgradnja polovicom XIX. stoljeća i potreba pristupa realizaciji osnovnih komunalnih zahvata u suvremenom smislu stvorili su potrebu planiranja grada.

U razvojnom razdoblju Zagreba, od polovice XIX. stoljeća do danas, ili, točnije, od 1865. do 1986. g., tj. u razdoblju od 121 godine između prve regulatorne osnove i posljednjega GUP-a, bilo je samo šest cjelovitih regulacijskih osnova. Svi ostali planovi i osnove bili su djelomični ili neusvojeni.

Prve dvije regulatorne osnove nastale su u XIX. st. (1865., 1887/89); ostale u XX. stoljeću (1934/36, 1953, 1971. i 1986. g.).

- *Regulatorna osnova Zagreba iz 1865. g. ili Prva osnova za poljepšanje i rasprostranjenje Zagreba*

Tom prvom regulatornom osnovom grada Zagreba teritorijalno područje Peščenice nije bilo obuhvaćeno.

- *Regulatorna osnova Zagreba iz 1887/89. g. (II. regulatorna osnova)*

Regulatorna osnova iz 1887/89. g. (II. regulatorna osnova) u estetskom je smislu dovršila u gradu ono što je započela prva osnova iz 1865. g. i dopunila ono što je bilo zacrtano mnogo prije *građevnim redovima*. Ta osnova samo djelomično prikazuje i zahvaća područje Peščenice.

Područje obuhvaćeno drugom regulatornom osnovom na istoku završava malo istočnije od sadašnje Heinzelove ulice tako da je područje Peščenice zahvaćeno samo jednim redom pravokutnih blokova izduženih u smjeru istok-zapad, u velikim trgovima u sredini između njih (s oznakom E).

- *Regulatorna osnova iz 1936. g. (na temelju koncepta iz 1934. g.)*

Osnova je obuhvaćala tadašnje uže administrativno upravno područje grada, ne ulazeći u rješavanje izvan gradskih područja koja su već tada bila prostorno i ekonomski sastavni dio Zagreba.²³ Međunarodni natječaj poslužio je za izradu *Regulatorne Osnove* koju je izradio bivši ured za regulaciju grada 1934. g.²⁴ Izradu Osnove vodio je Stjepan Hribar. Ta je osnova trebala, između ostalog, sanirati i svu neplansku izgradnju koja je nastala dvadesetih i tridesetih godina na području južno od pruge.²⁵ Izrada Osnove započela je 1932. g., što je bilo prekasno za sprečavanje neregularne izgradnje. Prema Osnovi iz 1934. g. koja je bila prijedlog, izrađena je nova konačna Osnova koja je usvojena 1936. g.²⁶ Kako su neke bitne uredbe Osnove iz 1936. g. stupile na snagu neposredno prije Drugoga svjetskog rata, ona nikada u potpunosti nije saživjela s gradom, a samo su pojedini manji segmenti realizirani.

Na prostoru "Peščenice - sjever" predviđena je izgradnja u nastavku na zatečene insule uz Zvonimirovu ulicu, nastale prema Lenucijevim regulacijama. Oblik i dimenzije insule slične su onima u *činovničkom naselju* izgrađenom sjeverno od Zvonimirove ulice. To se ponajprije odnosi na prostor između Heinzelove, Bužanove, Šulekove i produžene

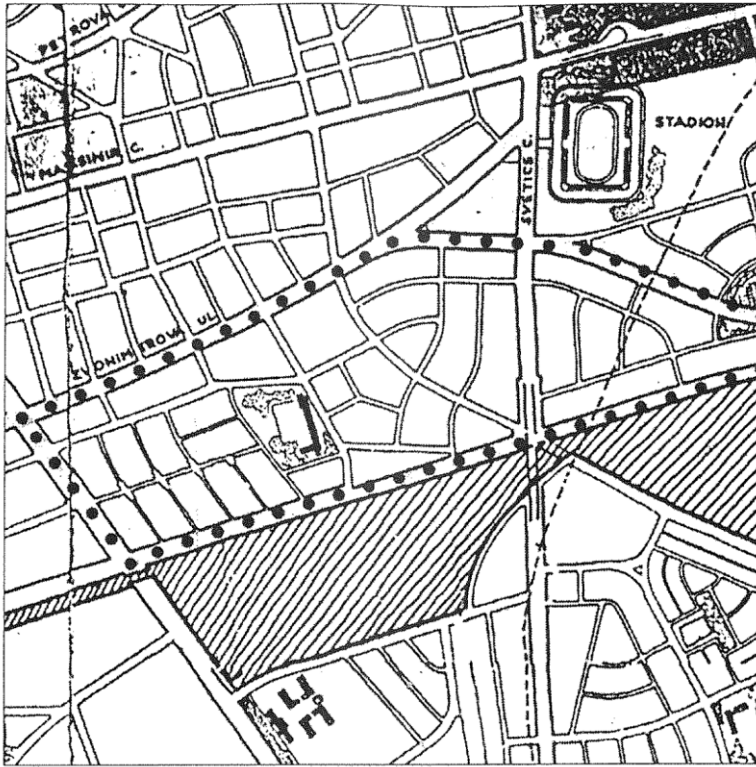
²² Za starije regulacijske planove najčešće se rabio izraz *regulatorna osnova*, pa je taj naziv preuzet i korišten u ovom izučavanju, dok novija terminologija poznaje nazive GUP (*generalni urbanistički plan*) ili, u posljednje vrijeme, GPU (*generalni plan uređenja*) i UP (*urbanistički plan*). Osim pojma *regulatorna osnova*, na planovima ili u tekstualnom dijelu koriste se još i izrazi *direktivna regulatorna osnova*, *generalna regulativna osnova*, *regulacijski plan*, *regulacija*, *osnova*, itd.

²³ *** (1976), 20 godina: 12.

²⁴ *Urbanistički program grada Zagreba - smjernice za razvoj*, 1963:7.

²⁵ "Pritisak prenapućavanja gradova je prestao. Sada imamo mogućnost, da divlje izrastao slučajni oblik grada provedemo u organski kulturni oblik, koji gradu omogućuje život" (Stričić, 1932:15)

²⁶ Različiti autori navode različite godine izrade i usvajanja te osnove. Prema tekstu *Urbanističkog programa grada Zagreba iz 1963. g.*, prijedlog osnove za uvid izrađen je 1934, a konačna Osnova 1936. g., kada ju je i usvojila Banska uprava. Prema M. Božićniku (1994), Osnova je izrađena 1936, a usvojena 1940. g. Darija Radović - Mahečić (1996a: 6) navodi podatak da je regulacija prihvaćena 1938. g.

SL. 5. Isječak iz *Regulacijskog plana Zagreba iz 1936. g. s predloženom pravilnom homogenom strukturom i željezničkim postrojenjem (šrafirano) južno od "Peščenice-sjever" (točkano)*

Obrada • Made by
T. Jukić, 1997.

FG. 5. Detail of *Zagreb Regulation Plan from 1936 with proposed regular homogenous and railway plant structure south of the researched area "Peščenica-north"*

Branimirove ulice, koji je racionalno podijeljen na deset gotovo identičnih blokova od kojih je osam u smjeru sjever - jug, a dva u smjeru istok - zapad. Od Zvonimirove ulice koja vodi direktno na ulaz u Perivoj Maksimir, planom se predviđa polukružna ulica (današnja Budakova ulica) koja se odvaja i koja vodi k *Željezničarskom naselju* smještenom između željezničke pruge i Perivoja Maksimir. Na prostoru prije predviđenog parka trokutastog oblika uz Kušlanovu ulicu predviđa se izgradnja škole čiji je kapacitet trebao pokrivati šire okolno područje. Uz Heinzelovu ulicu više se ne predviđa radna zona koja je bila predviđena "djelomičnom regulatornom osnovom" iz 1923. g. Novoplanirano rješenje zadržava ili dopunjava postojeće ulice Harambašićevu, Kušlanovu, Šulekovu, Bužanovu, itd.

■ *Direktivna regulatorna osnova Zagreba iz 1953. g.*²⁷

S obzirom na društveno-ekonomske i političke promjene koje su se dogodile nakon Drugoga svjetskog rata, nužno je bilo prići izradi novog plana razvoja grada u skladu s "novim" načelima planiranja, ali ovaj put za mnogo širi prostor.

Prema autoru Osnove Vladimiru Antoliću, tom se osnovom trebalo ...

"... dobiti grad sa suvremeno riješenim prometom, dobrom raspodjelom ploha po namjeni, a da ujedno zadrži karakterističnost po kojoj treba da se razlikuje od ostalih gradova".²⁸

U načelu se zbog pomanjkanja stambenog prostora nakon rata nisu srušile kuće u spontano nastalim neregularnim dijelovima grada. Zbog ekonomskih razloga nisu se mogla sanirati ni gusto izgrađena periferna naselja, tako da su za širenje grada otpali prostori koji bi u normalnim uvjetima bili prvi planirani za prirodan rast grada.

²⁷ Treba razlikovati prvu varijantu idejnog rješenja *Direktivne regulatorne osnove* izrađenu 1948/49. (v. Antolić, 1949) i konačno rješenje *Direktivne regulatorne osnove* iz 1953. g., jer se u nekim postavkama razlikuju.

²⁸ Antolić, 1949:7.

SL. 6. Isječak iz Plana namjene Generalnog urbanističkog plana grada Zagreba iz 1971. g. (gradska struktura izostala)

FG. 6. Fragment of General Town Plan of Zagreb from 1971 - Plan of designated areas (without town structure)

29 U analizi poslijeratne zagrebačke planerske dokumentacije za GUP iz 1986, Franković (1985: 85-87) iznosi sljedeće:

"Osnovne ideje ovog plana jesu rekonstrukcija, sanacija i bonifikacija postojećeg grada u njegovom sadašnjem opsegu, umjesto ranije forsirane teritorijalne ekspanzije; koncentracija na kvalitativnu stranu urbanizma umjesto kvantitativnu; (...) poštovanje prema toposuhistorijskoj podlozi, prirodnoj sredini, ambijentu; tolerancija prema zatečenom, različitom pa i privremenom; (...) shvaćanje urbanizma kao neprekidnog procesa, a ne zbroja važehih dokumenata."

Na prostoru "Peščenice - sjever" samo se prihvaća i ozakonjuje postojeće stanje, a to je neregularna izgradnja u središnjem dijelu i zona gradskih servisa uz Heinzelovu ulicu. Plan strukture tog prostora nesređena potpuno je izostao i provode se isključivo metode funkcionalnog planiranja na štetu gradske strukture i slike grada. Na prostoru "Peščenice - sjever" ne predlaže se neka nova struktura.

■ *Generalni urbanistički plan grada Zagreba iz 1971. g.*

Taj je plan realiziran na temelju *Urbanističkog programa Zagreba iz 1963/65*, koji je poslužio kao osnovica za izradu. U tom je planu definirana izrazita "tehnička komponenta" tako da je sve podređeno ulozi prometa u prostoru koji bi, da je izveden prema planu, nizom podvožnjaka, nadvožnjaka i petlji razorio cijelo gradsko područje (uključujući i dijelove Donjega grada). Realnost njegove provedbe nije bila velika s obzirom na izrazito skupe tehničke zahvate u prometu i njihov veliki broj te s obzirom na pretpostavku koja je predviđala da će veliki dio ukupnoga postojećeg stambenog fonda biti srušen i zamijenjen novim. Toj su kategoriji pripadali i veći dijelovi područja bivših podgrađa Peščenice, Trnja i Trešnjevke.

Za područje "Peščenice - sjever" dane su samo rubne prometnice. Izgradnja je podijeljena na tri kategorije: nižu (postojeća uz Zvonimirovu ulicu), srednju (unutrašnji dio između Sulekove i Harambašičeve ulice) i višu kolektivnu stambenu izgradnju (uz Ulicu Svetice i uz produženu Branimirovu ulicu). Novost je to što se na tom području predviđa izgradnja više osnovnih i srednjih škola te fakulteta. Uz Heinzelovu se ulicu i dalje ostavlja manja radna zona.

■ *Generalni urbanistički plan grada Zagreba iz 1986. g.*

Kako je taj plan još uvijek na snazi i doživljava svoje izmjene i s obzirom na prekratki vremenski odmak, nije detaljnije analiziran niti je praćena njegova provedba.

Iako se u pojedinim dijelovima teži sanaciji i rekonstrukciji grada u zatečenom opsegu, bez znatnijeg širenja²⁹, to je uglavnom samo na razini plana, jer detalji provedbe plana ne potvrđuju i uspješnu realizaciju.³⁰

Na cijelom području "Peščenica – sjever" predviđena je *mješovita izgradnja* osim triju lokacija za *javne sadržaje*, u ovom slučaju za srednje škole i fakultete. Prostor je strukturalno nedefiniran i prepušten daljnjim regulacijama i detaljnim planovima uređenja.

2.2. Važniji djelomični i neusvojeni planovi / More Important Partial and Rejected Plans

■ *Regulatorna osnova grada Zagreba za istočni dio grada* (dio od Draškovićeve ulice prema Maksimiru) iz 1905. god.³¹

U administrativnom smislu 1900. i 1901. godine grad doživljava velike promjene. Pripojene su mu općine Laščina, Maksimir i jugoistočni dijelovi (danas Peščenica). Istočna je granica pomaknuta od potoka Laščine do potoka Štefanovca na istok. Prvi se put javlja potreba za širenjem grada prema istoku. Paralelno s rastom grada nužna je bila i stalna dopuna regulatornih osnova.

Godine 1905. pojavila se potreba da se obradi dio grada istočno od Draškovićeve ulice pa sve do Kloaničke (danas Bauerove ulice) na istok, Vlaške na sjever i do željezničke pruge na jug. Stara, tj. druga regulatorna osnova iz 1887/89. g. više se nije mogla primjenjivati iz dva osnovna razloga:

- odustalo se od ideje okruživanja grada s istočne strane dvjema velikim vojarnama (topničkom i konjičkom)
- nadsvođenjem potoka Medveščaka 1896. g. u tom su se prostoru otvorile nove mogućnosti.³²

Gradski ured s Lenucijem na čelu izradio je traženu regulatornu osnovu,³³ ali kao dio generalne osnove za istočni dio grada. Između 1905. i 1909. g. izrađena su tri prijedloga regulatornih osnova za istočni dio grada, ali nijedan nije službeno usvojen iako se prema njima u međuvremenu postupalo. Problemi su rješavani parcijalno, a takav je bio i sam regulacijski plan iz 1905. g.

Okosnicu cijelog područja čini novoplanirana široka ulica tzv. Sjajna ulica ili (*Prachtstrasse*)³⁴, tj. današnja Ulica kralja Zvonimira, ulica koja se od Draškovićeve preko novoplaniranog trga (današnji Trg hrvatskih velikana) protezala prema zapadu i u blagom luku dolazila do samog ulaza u Perivoj Maksimir, u osovinu glavne aleje. Sve ostale ulice podvrgnute su toj ideji. Oblikovanje reguliranog prostora obavljeno je prema tadašnjim pravilima oblikovanja modernoga grada. Zanimljivo je da je na tom relativno malom prostoru grada planirano dvanaest novih većih i manjih trgova. Uvode se i prve "planirane" dijagonalne ulice (Ulica Račkog, Ulica kralja Držislava, Šubićeva ulica, Ulica kneza Višeslava i Heinzelova ulica).³⁵ Planirani su blokovi pretežno izduženi u smjeru sjever - jug.³⁶ Predložena ulična mreža većim je dijelom pravokutna i pravilna. U novu prometnu mrežu uključeni su zatečeni putovi i ceste.

Ta je parcijalna regulacija većim dijelom i provedena. Prema njoj je

30 Realizacija GUP-a iz 1986. g. u prošlom desetljeću (1986 - 1996) nije potpuno opravdala dane postavke u gradu i ono čemu je GUP težio. U promatranom pojasu transformacije, između pruge i Save, kao i na Peščenici, procesi koji se ondje odvijaju demantiraju osnovne postavke samog GUP-a.

31 Najiscrpniji opis *Regulatorne osnove istočnih područja Zagreba*, kao i njezinu detaljnu analizu, dao je Eugen Franković u "Zborniku za narodni život i običaje južnih Slavena", knj. 49, Zagreb, 1983: 245-276, u obliku *Priloga poznavanju urbanizma na prijelazu stoljeća*. E. Franković je posebno izučavao život i djelo Milana Lenučija (v. "Arhitektura", br. 204-207), koji je izradio i citiranu parcijalnu regulaciju za istočni dio grada. Opis te regulacije u najvećoj se mjeri temelji na činjenicama iznesenim u tim radovima.

32 Dobronić, 1983: 186. i "Viesti Društva inžinira i arhitekata", 1895/4:51.

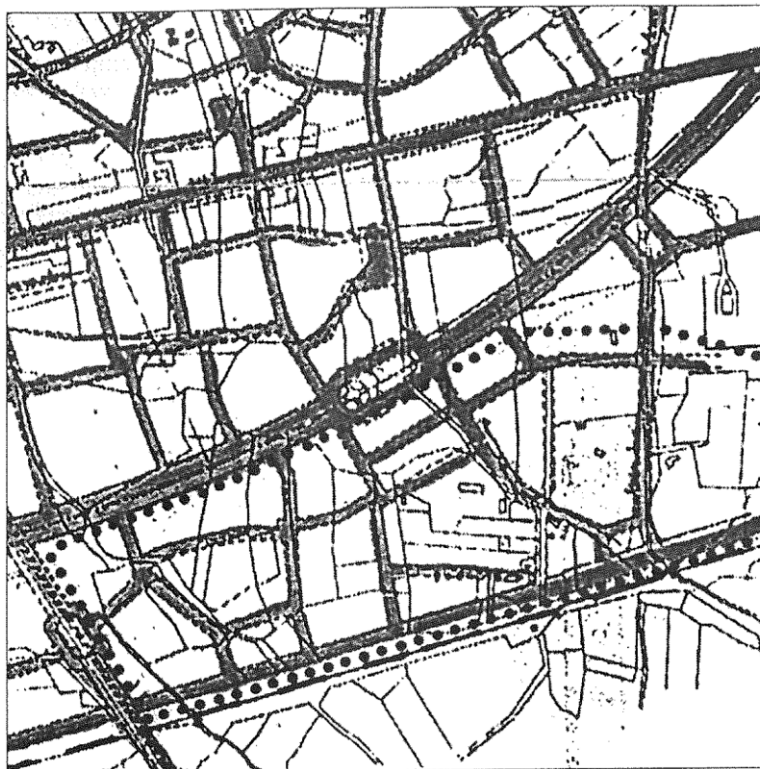
33 Novoizrađena je osnova, iako u naslovu nosi naznaku o izgradnji do Kloaničke (Bauerove) prema istoku, na Lenučijevo insistiranje, izrađena do novoplanirane ulice (Vojnovičeve ulice).

34 Ta "Sjajna ulica" planirana je širinom od 46 m. Bila je predviđena za tramvajski i kolni promet. Duž obje njezine strane bila su planirana po dva reda drvoreda, "kućni kolni promet" i pločnici uz kuće. Da dugi potez ulice ne bi bio monoton i dosadan, prvih 400 m vođeno je ravnom trasom do trga, a zatim dalje u blagom luku do ulaska u Maksimir. Na sredini drugoga dijela planiran je drugi trg, kojemu je uloga bila raspoloviti dugi potez ulice. U svom komentaru predložene regulacije uži odbor Hrvatskog društva inžinira i arhitekata smatra da je "Sjajna ulica" ipak preširoka i predlažu da se izvedu predvrtovi od 5 m sa svake strane ulice, koji bi ostali u prvoj etapi kao mogućnost za eventualno naknadno proširenje. U drugoj ocjeni istog društva predlažu se predvrtovi širine 10 m (Franković, 1983).

Sl. 7. Isječak iz *Regulatorne osnove za istočni dio grada Zagreba iz 1905. g.* - današnje područje "Peščenica-sjever" (točkano)

Izvor • Source
Povijesni arhiv Zagreba;
grafička dorada: T. Jukić

FG. 7. Fragment of *Regulation plan for the eastern part of Zagreb from 1905* - detail of "Peščenica-north" today

35 Neke od dijagonalnih ulica u pretežno ortogonalnoj strukturi nisu nastale isključivo planiranjem nego danostima prostora, tako da se često osnivaju na bivšim natkrivenim potocima (npr. na Medveščaku).

36 Sam Milan Lenuci kaže da "su ploštine dugoljaste, primereno duboke" i "da ne budu ulični pravci predugi i da pojedine ulice budu zgodno zaključene" (Franković, 1983:251-252).

37 "Iako je jedan element regulatorne osnove, onaj koji se bavi preuređenjem željezničke pruge kroz urbano područje Zagreba, bio razmatran u prijedlogu stručnog časopisa "Viesti Hrvatskog društva inžinira i arhitekata", br. 3, od 1. lipnja 1907. g., sama regulacija nije naišla na neki zamjetniji javni odaziv niti je kasnije bila predmetom teorijskog prikaza ili valorizacije" (Knežević, 1992: 169).

38 Regulatornu osnovu iz 1907. g. najiscrpnije je analizirala i sveobuhvatno opisala Snješka Knežević (1992); uvjete koji su prethodili i doveli do njezine izrade Eugen Franković (1983), a tzv. željezničko pitanje Stjepan Kelčec-Suhovec (1994).

39 Karta i tekst regulacije čuvaju se u Povijesnom arhivu grada Zagreba (HAZ, GPZ, GO sign. 58).

izvedeno i *činovničko naselje* između Maksimirske i Ulice kralja Zvonimira, te Heinzelove i Harambašićeve. Prostori sjeverno od Maksimirske i južno od Ulice kralja Zvonimira nisu doživjeli realizaciju prema toj osnovi, kao ni promatrano područje "Peščenice-sjever".

■ Regulatorna osnova za dio Zagreba od željezničke pruge do rijeke Save iz 1907. g. - "*Nacrtno područje i okolice slob. i kr. grada Zagreba - Osnova za buduću raspored željezničkih uredaba*" (cjelovita ali neusvojena)

Iako se opirao izradi cjelovite osnove za Zagreb, M. Lenuci ju je ipak izradio 1907. g. Ta je osnova ostala na razini koncepta (izrađena u većem mjerilu nego prethodne) i nije doživjela svoju razradu i usvajanje. Bila je manje poznata³⁷ i neistražena, te je tek posljednjih desetak godina intenzivnije obrađivana s različitih stajališta.³⁸ Njezin točan naziv je *Nacrtno područje i okolice slob. i kr. grada Zagreba - Osnova za buduću raspored željezničkih uredaba*.³⁹ Iako je još 1904. g. Zemaljska vlada naredila Gradskom poglavarstvu da izradi detaljnu regulatornu osnovu za južni predjel Zagreba, između željezničke pruge i Save, M. Lenuci, je kao gradski tehnički savjetnik prolongira taj posao koliko god je mogao jer je smatrao da to u tadašnjim uvjetima nije bilo moguće zbog više razloga. Lenuci ipak 1907. g. izrađuje novu regulaciju za nekoliko mjeseci. Njezin je glavni cilj bio ponuditi "Osnovu za buduću raspored željezničkih uredaba". Stoga se predlaže ukidanje željezničke pruge između Državnoga (glavnog) i Južnoga (zapadnog) kolodvora i njihovo pretvaranje u zaglavne kolodvore. Predviđena je i gradnja nove zapadne pruge na Trešnjevci i istočne pruge na Peščenici, koje bi se spajale

željezničkom omčom s južne strane Save (Novi Zagreb).⁴⁰ Osnovom je predviđeno i podizanje željezničke pruge od Glavnog kolodvora prema istočnoj granici grada tako da se omoguće prodori visine 4,5 m. Ta je ideja prihvaćena i realizirana na Peščenici šest desetljeća kasnije (1970. g.) na relaciji Držićeva-Borongaj u dužini 1800 m.

Prijedlog osnove prihvatilo je Gradsko poglavarstvo i Zemaljska vlada, ali ne i Ugarske državne željeznice, koje ga odbijaju zbog velikih investicijskih troškova i povećanih troškova eksploatacije nove pruge. Prijedlog je konačno odbijen 1909. g. donošenjem naredbe Carskoga i kraljevskoga zajedničkog ministarstva rata da se postojeća pruga zadržava zbog vojnih interesa.⁴¹ Promatrajući urbanističku komponentu predložene regulacije iz 1907. g. smatra se da je to bio vrhunac dotadašnjeg planiranja u našim krajevima.⁴²

Veću transformaciju doživljava područje istočno od Draškovićeve ulice ortogonalnim blokovima s novouvedenim dijagonalama u prostoru. Na prostoru "Peščenica - sjever", između Ulice kralja Zvonimira i željezničke pruge, geometrija ulica je nepravilna. Rješenje predloženo tom regulatornom osnovom gotovo je u potpunosti identično onome iz 1905. g. i nije donijela ništa novo za promatrani prostor.

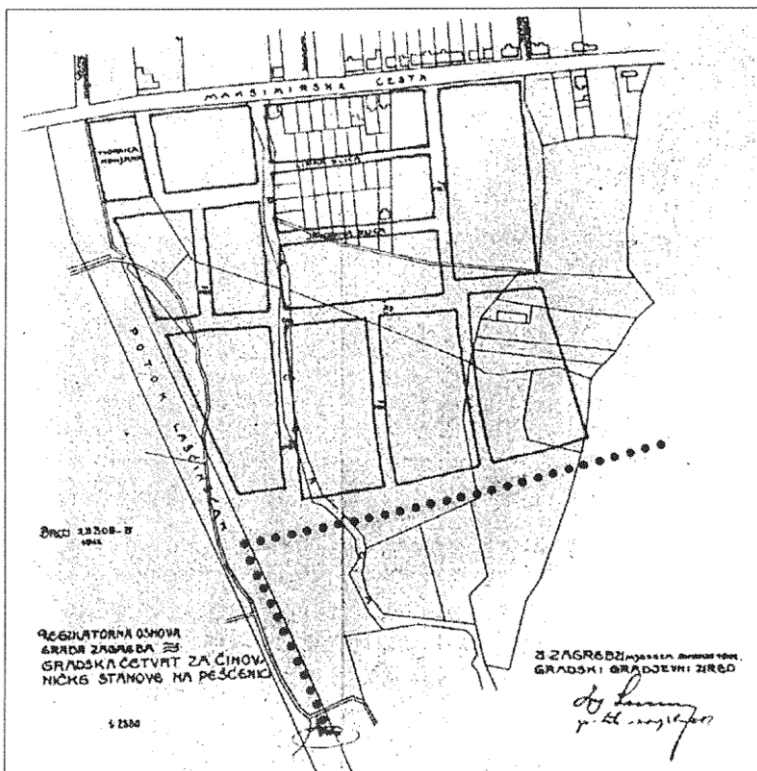
- Parcijalne "regulatorne osnove" Milana Lenucija od 1891. do 1914. godine - *Gradska četvrt za činovničke stanove na Peščenici*, 1912. g.

Milan Lenuci je osoba koja je uvelike utjecala na planiranje Zagreba na prijelazu iz XIX. u XX. stoljeće. Aktivno je sudjelovao na izradi druge regulatorne osnove (1887/88. g) i na njezinoj

40 Kelčec-Suhovec, 1994: 86.

41 Zapisnik o odbijanju predloženog rješenja osnove iz 1907. g. sastavljen je u Budimpešti 20. veljače 1909, a prijepis se nalazi u Povijesnom arhivu u Zagrebu, GPZ, GO, sign. 58.

42 S. Knežević (1983:169) smatra i to da je upravo ta regulatorna osnova, svojim značenjem i vrijednošću jedno od najcjelovitijih djela moderne, *opus magnum* u djelu "najvećeg zagrebačkog urbaniste svih vremena" i da ta osnova uz slobodnu uporabu i interpretaciju "historističkog oblikovnog repertoara" poštuje zatečene elemente komunikacija u prostoru, kao i topografiju.

SL. 8. Regulatorna osnova grada Zagreba - Gradska četvrt za činovničke stanove na Peščenici iz 1912. g. (autor: M. Lenuci)

Izvor - Source
Franković, 1988: 81-111.

FG. 8. Zagreb Regulation Plan - residential area for clerical workers on Peščenica, 1912 (M. Lenuci)

reviziji. Izradio je niz parcijalnih regulacija prema kojima su izvedeni pojedini dijelovi grada. Na takav su se način postupno pokrivala gradska područja planovima koji su u biti odbacili staru regulatornu osnovu iako je još uvijek službeno bila na snazi.

Jednom takvom parcijalnom regulacijom iz 1912. g. (Gradska četvrt za činovničko stanovanje na Peščenici) daje rješenje za prostor između Heinzelove, Maksimirske, Zvonimirove i Harambašičeve ulice, dok prostor ispod Zvonimirove ostaje neriješen.

- *Regulatorna osnova za predjel između Lašćinske i Borongajske ceste, uz Maksimirsku cestu i sjeverno od pruge državne željeznice iz 1921. g.*⁴³

Ta je osnova izrađena u travnju 1921. g. u Gradske građevnom odsjeku, kao i Položajni nacrt predjela između Lašćinščaka i Borongajske ceste od 25. srpnja 1921. g. Obje daju detaljnu regulaciju prostora iznad Zvonimirove ulice, dok prostor južno od Zvonimirove ulice zahvaćaju samo djelomično i reguliraju prostor između Zvonimirove i prve paralelne južne ulice. Ta je paralelna ulica kasnije djelomično izvedena, i to u zapadnom dijelu kao Bužanova ulica, a u svom istočnom dijelu kao Njegoševa ulica. Prostor južno od Zvonimirove bio je predviđen za "otvoren i poluotvoren način izgradnje, prizemne i jednokatne zgrade".

Istočni dio obuhvaćen tom regulacijom iz 1921. g., tj. istočno od Borongajske ceste (današnje Harambašičeve ulice), on nikada nije realiziran.

- *Djelomična regulatorna osnova iz 1923. godine*

Regulatorna osnova iz 1923. g. često se naziva i djelomičnom regulatornom osnovom iako na planu piše *Nacrt grada Zagreba za načelnikovanje arhitekta Vjekoslava Heinzela, godine 1923; M=1:10 000*.⁴⁴ Ona se uglavnom bavi područjem grada iznad željezničke pruge (osobito njegovim istočnim dijelom) tako da za područje južno od pruge ne donosi ništa novo.

Ta "djelomična" regulatorna osnova na neki način bilježi sve otprije prihvaćene regulacije, nastale uglavnom u Lenucijevo vrijeme.⁴⁵ Osnova se ne bavi širim gradskim prostorom koji je počeo nekontrolirano rasti. Tadašnja je gradska uprava smatrala naglo doseljavanje stanovništva samo privremenom pojavom te je dala slobodu građenja u širem gradskom prostoru. To je ubrzo rezultiralo stvaranjem velikih nereguliranih naselja. U vremenu između dva rata grad se određenim načinom blokovske izgradnje planski usmjeravao prema istoku (Lenucijev utjecaj iz 1905. g), na terene koje je parcelirala općina, a da za dobivena sredstva općina nije nabavljala nove terene za buduću razvoj.

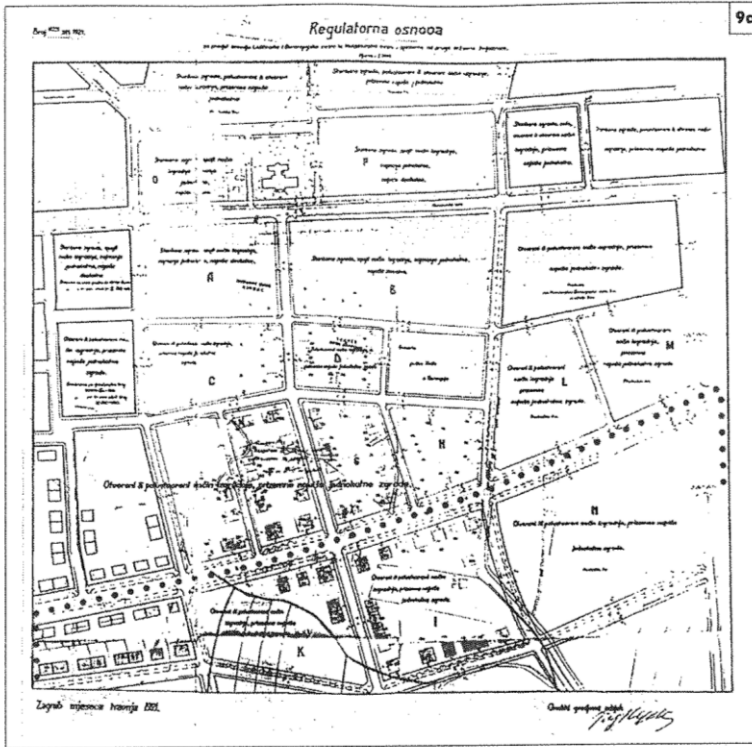
Tom je djelomičnom osnovom detaljno reguliran prostor "Peščenica-sjever", ali samo do "Ceste Svetice" na istoku. Iz prijašnjih regulacija preuzimaju se blokovi između Zvonimirove i Bužanove, a daje se nova regulacija prostora između Šulekove i Svetice. U središnjem prostoru predviđen je park trokutastog oblika, s kružnom formom u sredini. Ideja o tom parku vjerojatno potječe iz ranijih regulacija jer su rubne ulice djelomično prikazane još na regulaciji iz 1921. g. Trokutasti prostor koji ztvvaraju ulice Zvonimirova, Harambašičeva i Svetice reguliran je zvjezdastom mrežom ulica.⁴⁶ Sjeverno od željezničke pruge, uz nju je predviđena jedna prometnica na mjestu današnje produžene Branimirove ulice.

43 Osnova je izrađena u travnju 1921. g. u Gradske građevnom odsjeku, a pod malo drugačijim nazivom spominje se na *Položajnom nacrtu od 25. srpnja 1921. g.* Iako je vjerojatno riječ o istoj osnovi, ona se na tom nacrtu naziva *Regulatorna osnova predjela između Lašćinščaka i Borongajske ceste*.

44 Iz natpisa na planu mogli bismo zaključiti da to uopće nije regulatorna osnova. Iz tekstova koji se bave urbanističkim razvojem Zagreba može se zaključiti da pojedini autori taj plan smatraju regulatornom osnovom, drugi djelomičnom regulatornom osnovom, dok pojedini misle da je to *Nacrt grada Zagreba* što ga je uspio izdati Gradski građevni odsjek 1923. g. i koji obuhvaća regulatornu osnovu za istočni dio grada koja se temelji na Lenucijevoj regulatornoj osnovi iz 1905. g. Nakon obavljene istrživanja, svojim se mišljenjem priključujem posljednoj skupini autora.

45 Radović, 1992.

46 U kružnom križanju, tj. rotoru, spaja se šest zrakasto organiziranih ulica. Ulice su planirane u širini od 15,0 m, a samo nekoliko manjih stambenih u širini 13,0 m. Rubne su gradske ulice planirane mnogo šire: Heinzelova 40,0 m, Zvonimirova ulica 30,0 m i konačno cesta Svetice u širini 18,3 m.

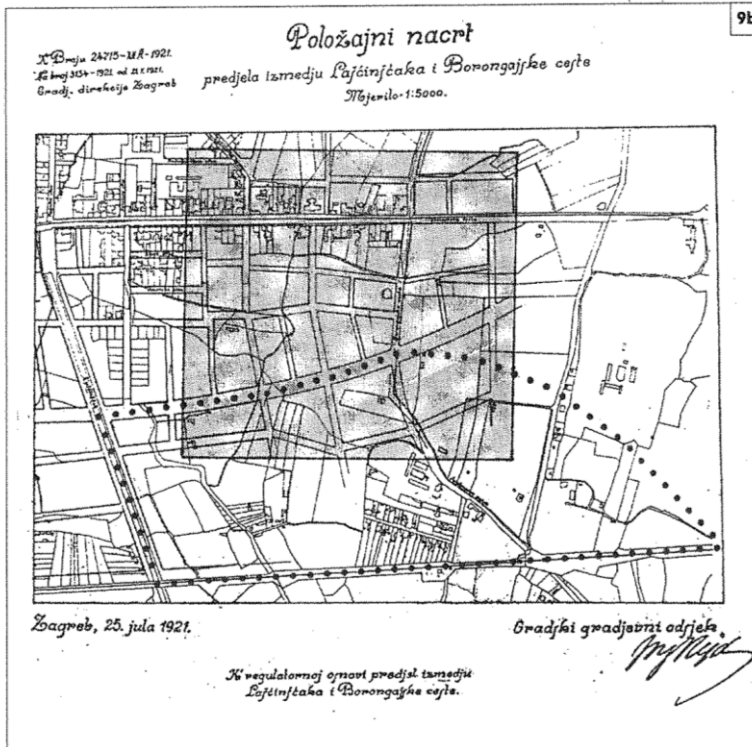

9a

SL. 9. Isječak iz Položajni nacrt predjela između Lašćinskaka i Borongajske ceste iz 1921. g. (sl. 9a) s označenim područjem za koje je izrađen iste godine plan s tekstualnim smjericama pod nazivom Regulatorna osnova za predjel između Lašćinske i Borongajske ceste, uz Maksimirsku cestu i sjeverno od pruge državne željeznice, 1921. g. (sl. 9b)

Izvor - Source
Hrvatski državni arhiv
Zagreb (oba plana)
Grafička dorada: T. Jukić

FG. 9. Fragment of Positional plan of the area between Lašćinska and Borongajska Streets from 1921 (Fig. 9a), with marked the areas for which a plan with textual determinants was made the same year and named Regulation Foundation for the Area Between Lašćinska and Borongajska Streets, with Maksimirska Street and north of the Railway Line, 1921 (Fig. 9b)

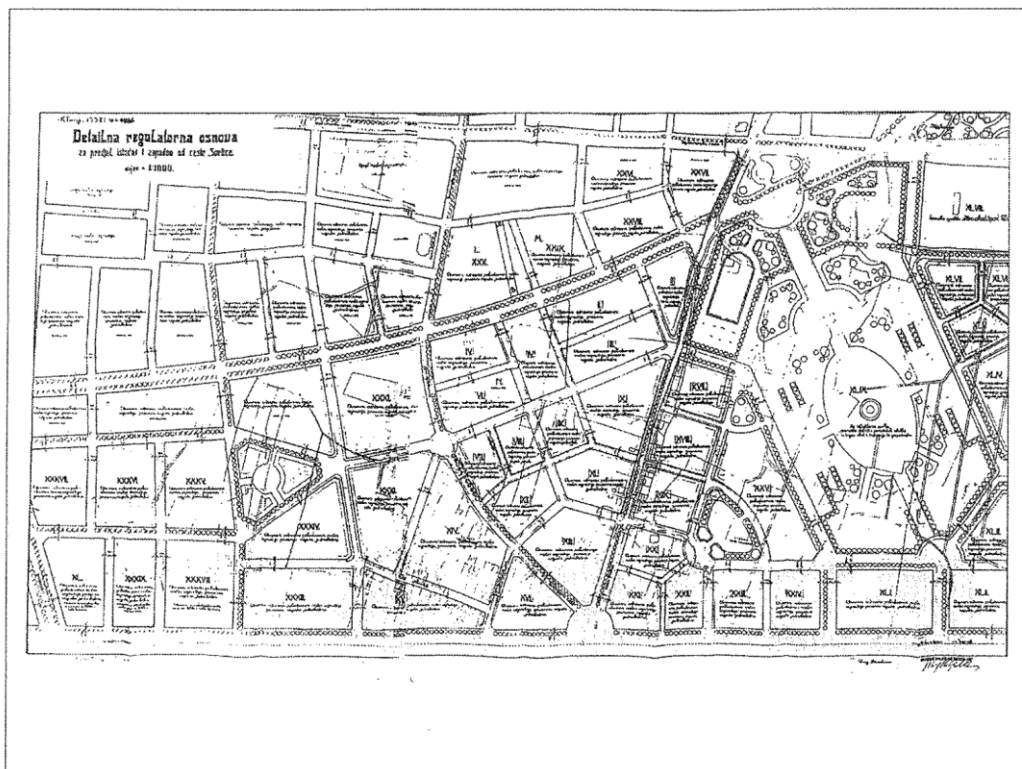
9b

X Broj 24715-11A-1921.
K broj 354-1921 od 21.1.1921.
Gradnja, dimenzije Zagreb

Zagreb, 25. jula 1921.

K regulatornoj osnovi predjela između
Lašćinskaka i Borongajske ceste.

Grafiki gradjavnih odjela

SL. 10. *Detaljna regulatorna osnova za predjel istočno i zapadno od ceste Svetice, 1924. g.*

Izvor • Source
Hrvatski državni arhiv,
Zagreb.

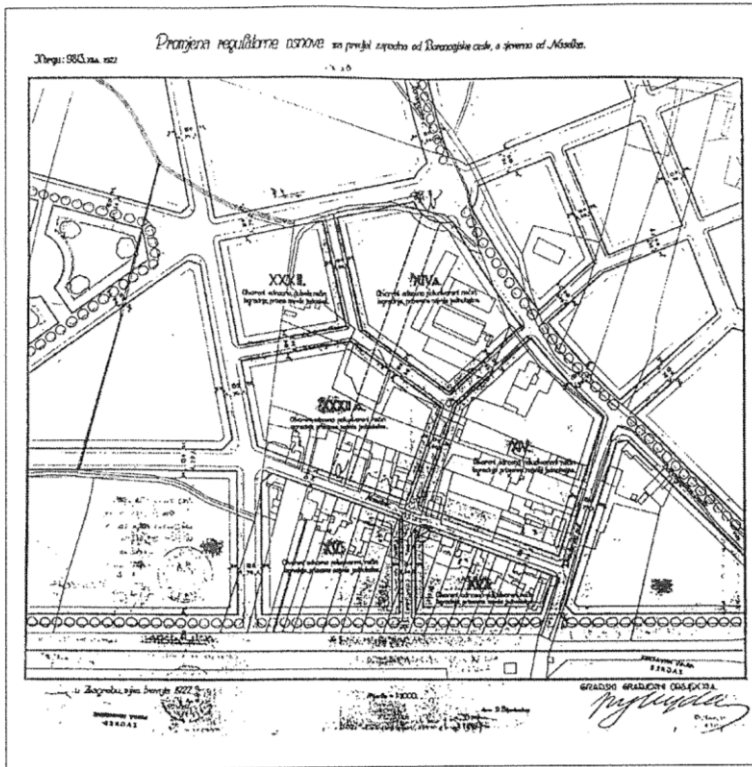
FG. 10. *Detailed regulation foundation for the area east and west of Svetice Street, 1924*

Tom je osnovom između Heinzlove i Šulekove predviđena i velika industrijska površina označena u planu kao *Reservirarto za Lahku industriju*. Dvadesetih godina XX. stoljeća na tom je prostoru već postojala tvrtka Impeks Juta, kao i nekoliko postojećih obiteljskih kućica uz ulicu Stara Peščenica. S druge strane Heinzlove, prema Zavrtnici, već je postojala manja industrijska zona (Tvornica cipela, Tvornica žaluzija braće Vidaković, Tvornica tinte, Tvornica pokušstva d.d., Tvornica limenih proizvoda itd.).

■ *Detaljna regulatorna osnova za predjel istočno i zapadno od Ceste Svetice iz 1924. g.*

Ta je osnova izrađena u mjerilu $M = 1:1\ 000$ u Gradskome građevnom uredu XII A. Izrađena je kao izrazito detaljna, kako prikazana, tako i tekstualno, u obliku propozicija. To je zapravo prvi cjeloviti i najdetaljniji prikaz regulacije područja "Peščenica – sjever". No bez obzira na to, ona nikada nije realizirana. Organizacija središnjeg prostora s trokutastim parkom u potpunosti je preuzeta iz godinu dana starije regulatorne osnove (1923. g.), dok su zapadni i istočni dijelovi područja "Peščenica – sjever" regulirani na potpuno drugačiji način. Prostor prema zapadu, između Šulekove i Heinzlove ulice, koji je 1923. g. bio predviđen za "lahku industriju", mijenja regulaciju i namjenu. Predviđa se otvoren ili poluugrađeni način izgradnje stambenih prizemnih i najviše jednokatnih zgrada.

Velika je novost u toj regulaciji što se iza stambenog dijela s trokutastim parkom uz Ulicu Svetice, na prostoru današnjega športskog i rekreacijskog centra i Dinamovog stadiona predviđa veliki kompleks s oznakom XLIX namijenjen ...

SL. 11. Promjena regulatorne osnove za predjel zapadno od Borongajske ceste, a sjeverno od Naselka, 1927. g.

Izvor • Source
Hrvatski državni arhiv,
Zagreb

FG. 11. Change of regulation plan for the area west of Borongaj Street, north of Naselak, 1927

"... za izložbene svrhe, priredbe stalnih i periodičnih izložba za trgovinu, obrt i industriju te gospodarstva".

Os cijeloga izložbenog kompleksa završava na križanju Maksimirske ceste i ceste Svetice, gdje se ujedno nalazi i glavni ulaz u kompleks.

- *Promjena regulatorne osnove za predjel zapadno od Borongajske ceste, a sjeverno od Naselka, 1927. g.*

I ta je osnova, kao i prethodne, izrađena u mjerilu 1:1 000 u Gradskome građevnom odsjeku XII A. Tom se promjenom regulatorne osnove obavlja korekcija područja između današnje Kušlanove i Harambašićeve ulice, te Livadarskog puta. Ukida se planirana dijagonalna ulica između Njegošove ulice i Harambašićeve ulice. Prije planiranja tri bloka (XXX, XIV. i XV) dijele se na šest manjih blokova s uličnom mrežom koja se izravno nastavlja na prostor istočno od Harambašićeve ulice. Prije predviđeni način izgradnje zadržava se i dalje.

- *Promjena regulatorne osnove za cestu Livadarski put, 1929. g.*

Ta je promjena potpuno identična onoj koja joj je prethodila 1927. g. i ne donosi ništa novo u smislu organizacije, samo se korigira širina i prije određeni smjer Livadarskog puta.

- *Međunarodni natječaj za generalnu regulatornu osnovu Zagreba, 1930/31. g.*⁴⁷

Pošto se gradska uprava našla pred nerješivim problemom daljnje širenja grada, odlukom Skupštine gradskog zastupstva osnovan je 1928. g. poseban odbor⁴⁸ za pripremu nove *Generalne regulatorne*

47 Iako više autora obrađuje ili spominje taj natječaj, njegov naj iscrpniji prikaz dao je Aleksandar Laslo u članku *Internacionalni natječaj za generalnu regulatornu osnovu grada Zagreba, 1930/31.* ("ČiP" br. 370, 1984, str. 26-31), a sam raspis za natječaj iz 1930. g. objavljen je kao knjiga u tisku Zakladne tiskare narodnih novina 1930. g. izrađen je u Gradskom građevnom odsjeku na čelu s arh. Stjepanom Hribarom uz suradnju arh. Josipa Seissela i arh. Antuna Ullricha, dok su pitanje željezničkog čvora pripremili ing. Petar Senjanović i ing. Žakić, a povijesne podatke obradio prof. Gjuro Szabo.

48 Na čelu Odbora bio je tadašnji gradonačelnik Vjekoslav Heinzl, a u odboru su, među ostalima, bili Aleksandar Freudenreich, Ivan Meštrović, Stjepan Hribar, Edo Sen i Hugo Erlich.

SL. 12. Isječak iz natječajnog rada Zdenka Strižića na Međunarodnom natječaju za regulaturnu osnovu grada Zagreba, 1930/31. g. (jedno od nagrađenih rješenja)

Izvor • Source
Povijesni arhiv Zagreba

FG. 12. Eastern part of town – detail of competition work by architect Z. Strižić at the international competition for the regulation plan of the City of Zagreb, 1930/31 (one of the awarded solutions)

osnove grada Zagreba. Godine 1930. donesena je odluka o raspisu međunarodnog natječaja za regulaciju grada. Gradski građevni odsjek, sa Stjepanom Hribarom na čelu dobio je zadatak da priredi podloge za raspis natječaja.

Predana su 52 rada, a međunarodni žiri (sudjelovao je ing. Paul Wolf iz Dresdena i prof. arh. Josef Gočar iz Praga), pod predsjedanjem gradonačelnika dr. Stjepana Srkulja, nije dodijelio prvu nagradu. Jednu od dvije druge nagrade dobili su Kotzer, Liedecke i Koller,⁴⁹ arhitekti iz Njemačke, i njihov je rad pod šifrom "Jelačić" predložen za osnovu izrade novoga regulacijskog plana, uz korištenje svim kvalitetnim idejama iz drugih radova. Na osnovi njihovih postavki izrađena je regulatorna osnova grada Zagreba, a izradio ju je bivši Odsjek za regulaciju grada 1934. g.⁵⁰ pod vodstvom arhitekta Stjepana Hribara. Taj je natječaj dao izvrsne rezultate, ali je bio raspisan samo za uže gradsko područje.⁵¹

Drugonagrađeni rad autorskog tima Kotzer, Liedecke i Koller predviđa dovršenje područja "Peščenica - sjever" u maniri činovničkog

naselja iznad Zvonimirove ulice. To je značilo dovršenje u obliku homogene pravilne gradske mreže i jednako pravilnih jedinica bloka.

U većine radova još je zamjetan dotadašnji strukturalizam, tako karakterističan za oblikovanje gradova na prijelazu XIX. i XX. stoljeća, uz isticanje oblika i forme, kao i nadolazeći funkcionalizam s programiranjem, određivanjem namjena površina za pojedine dijelove grada i zoniranjem.

■ *Urbanistički program grada Zagreba, 1963/65. g.*⁵²

Skupština grada je 1965. g. usvojila Urbanistički program. Njime su postavljene temeljne smjernice razvoja grada, odnosno dana je osnova za GUP. Taj je program bio osnovni i jedini važeći zakonski planski dokument koji je, u nedostatku GUP-a, imao bitnu ulogu te je u određenom smislu uspio "zamijeniti" generalni plan do njegove izrade.⁵³ Za promatrano područje "Peščenice – sjever" nije dao znatnije rezultate, a u procesu planiranja uzimana je u obzir samo planirana namjena površina, a ne i gradsko tkivo i struktura.

■ *PUP "Peščenica – sjever", 1991. g.*

Tim provedbenim planom predložene su znatnije korekcije postojećeg stanja.

U središnjem prostoru između Heinzelove ulice i gimnazije u Kušlanovoj ulici predviđa se uklanjanje pojedinih industrijskih pogona, a planiraju se nove višestambene zgrade i manji park, škola i vrtić.

Ulica Svetice oblikuje se na način da s obje strane dobiva novo gradsko lice u obliku višestambenih kuća s poslovnim sadržajima u nižim katovima. Paralelno s tim povećava se i sam koridor ulice na znatna 44 m, a cijeli prostor između Ulice Svetice i Budakove ulice, tj. istočno od Svetica, transformira se tako da višekatne zgrade zamijene obiteljske kuće.

Predviđeno je potpuno uklanjanje postojeće obiteljske izgradnje niže kvalitete kako bi na njihovu mjestu bila podignuti višekatni objekti u obliku razbijenog bloka. Na prostoru neposredno uz prugu predviđena je izgradnja južnog ruba prostora "Peščenica - sjever" u obliku "zida" prema produženoj Branimirovoj ulici i željezničkoj pruzi.

■ *Ostala planska dokumentacija*

Osim do sada opisanih planova, postoji još nekoliko koji pokrivaju to područje, cjelovito, djelomično ili samo njegove kontaktne zone, a to su:

- 1961 - Detaljno urbanističko rješenje Heinzelove ulice - Ulice proleteraških brigada
- 1962 - Prostorno formiranje školskog centra na Peščenici
- 1964 - Peščenica - sjever detaljna urbanistička osnova
- 1966 - Urbanističko rješenje kompleksa Zavrtnica, Banjavčićeva, Heinzelova ul.
- 1968 - Urbanističko rješenje bloka Heinzelova-Vrbanićeva
- 1970 - DUP sanacije područja oko Heinzelove ulice

*

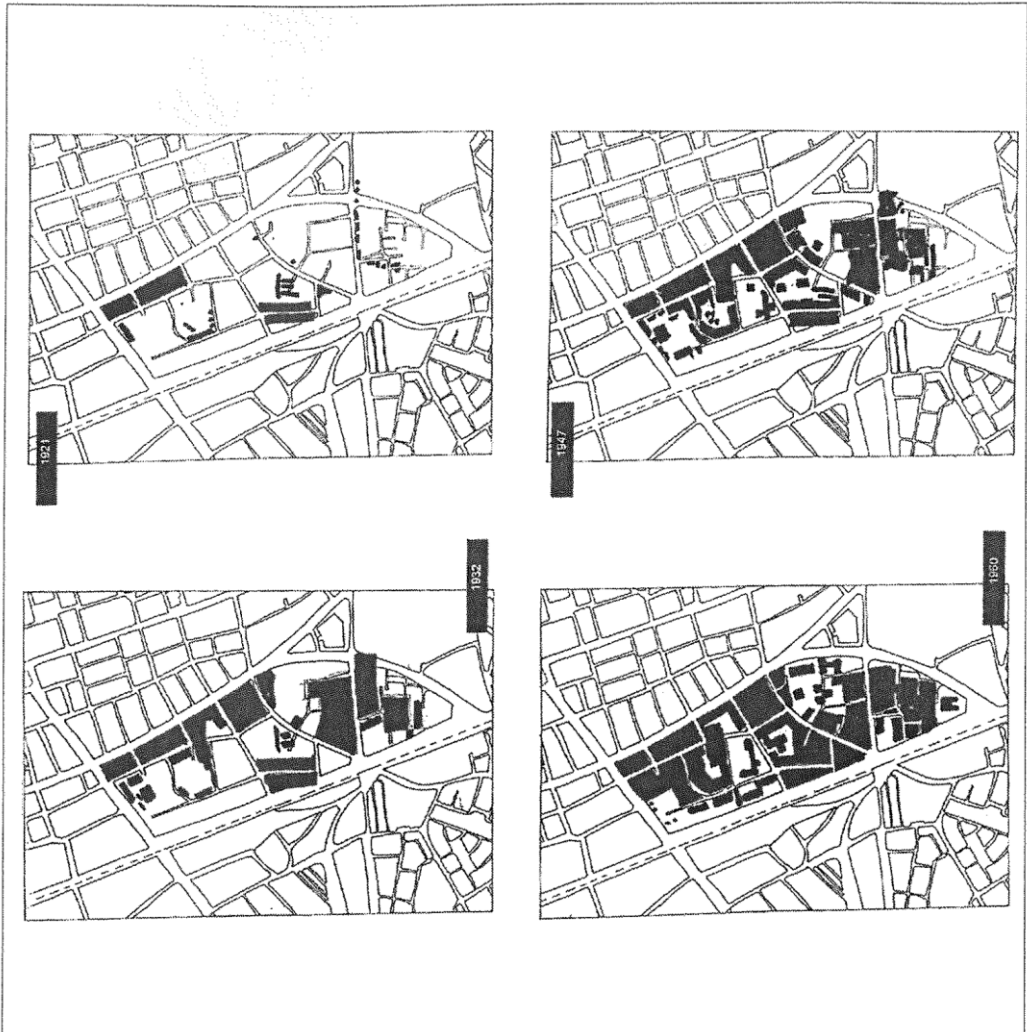
49 Drugu nagradu dijelili su s timom iz Berlina i Hallea Lubke, Reissner, Schone, šifra "Metropolis".

50 *Urbanistički program grada Zagreba – smjernice za razvoj, 1963:7.*

51 Kolacio, 1962: 6.

52 Prema različitim izvorima taj se *Urbanistički program razvoja* veže uz godine 1963. do 1965, koje se vjerojatno odnose na različite godine njegove izrade, izlaganja i usvajanja.

53 Uhlik, 1970:11.

SL. 13. Strukturalna transformacija područja "Peščenica-sjever" 1921. - 1960. g. (prikaz na današnjoj podlozi)

Izradio • Made by
T. Jukić, 1997. g.

FG. 13. Structural transformation of the area Peščenica-north 1921-1960 (presentation on today's foundation)

3. Rezultati istraživanja i zaključak / Research Results and Conclusion

U procesu širenja grada preskočeno je široko, za grad važno područje bivših predgrađa. Unutar tog područja nalazi se i stara Peščenica. To područje obilježavaju zapušteni i zastarjeli industrijski pogoni, sukob nebodera i supstandardne stambene izgradnje nastalih između Prvoga i Drugoga svjetskog rata, te odsutnost planiranih građevnih struktura i artikuliranih javnih površina.

Istraživanje je pokazalo da je područje najstarijeg dijela Peščenice vrlo dobro pokriveno planovima različitih razina i detaljnosti (od generalnih preko regulacija do detaljnih planova ili parcijalnih regulacija za samo jednu ulicu ili njezin dio). Usporedbom sa stanjem na geodetskim podlogama iz različitih razdoblja za većinu se planova mogla razmatrati i njihova provedba. Također se može relativno točno ustanoviti redoslijed i način popunjavanja prostora "Peščenice - sjever".

Ako se govori o kontinuitetu planiranja na tom prostoru, uočava se da je ono osobito plodno tijekom prva dva desetljeća XX. stoljeća (Milan Lenuci i njegovi suradnici), kao i u razdoblju između dva svjetska rata. Tada su nastali, urbanistički gledano, najkvalitetniji dijelovi tog područja, koji su to ostali do danas. No to se ne bi moglo reći za razdoblje od Drugoga svjetskog rata pa do kraja XX. stoljeća.

Ako prostor promatramo cjelovito, može se zaključiti da urbanistički razvoj nije bio ni prostorno, ni vremenski gledano, kontinuiran nego se odvijao u intervalima, te na taj način dovodio do sukoba u prostoru, koji je posljednjih dvadeset godina kulminirao. Sve to, kao i česta promjena zakonske regulative, promjena odnosa prema vlasništvu, nedorečenost postupka urbane komasacije i nedjelotvorna građevna inspekcija, te relativno skupo i komplicirano dobivanje građevnih dozvola, neće u bližoj budućnosti pridonijeti brzom rješavanju tih konfliktnih situacija. To će također ostaviti trag u urbanističkom razvoju područja "Peščenica - sjever", u njegovoj budućoj planskoj dokumentaciji, kao i u procesima strukturalne i sadržajne transformacije.

■

Literatura • Bibliography

1. Antolić, V., Seissel, J. (1933), *Regulatorna osnova za grad Zagreb*, "Tehnički list", 6 i 7: (XV), 73-76, Zagreb
2. Antolić, V.; Frano, V.; Hribar, S. Lay, (1949), *Regulacioni plan i direktivna osnova Zagreba*, "Arhitektura", 18-22: 5-30, Zagreb
3. Dobronić, L. (1983), *Graditelji i izgradnja Zagreba u doba historijskih stilova*, Društvo povjesničara umjetnosti SR Hrvatske, knj. XXX, Zagreb
4. Franković, E. (1983), *Regulatorna osnova istočnih područja grada*, "Zbornik za narodni život i običaje južnih Slavena", knj. 49: 245-276, Zagreb
5. Franković, E. (1984), *Nakon urbanističkog plana Trnja*, "ČiP" 371(2): 16-18, Zagreb
6. Franković, E. (1985), *Urbanističko planiranje Zagreba od 1945-1985.*, "Radovi instituta za povijest umjetnosti", 9: 85-87, Zagreb
7. Franković, E. (1988), *Lenucijeva era*, "Arhitektura", 204-7: 81-112, Zagreb
8. Jukić, T. (1997), *Strukturalne promjene rubnih dijelova grada - prilog proučavanju urbanističkog razvoja Zagreba*, Doct. diss., Arhitektonski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb
9. Jukić, T. (1997), *Povijesno urbanistička studija preobrazbe područja "Peščenica-sjever"*, Gradski zavod za planiranje razvoja i zaštitu čovjekova okoliša (neobjavljeno), Zagreb
10. Kelčec-Suhovec, S. (1994), *Utjecaj željezničkog čvora na prostorni razvoj Zagreba*, magistarski rad, Arhitektonskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb
11. Kelčec-Suhovec, S. (1996), *Granice grada*, "Komunalni vjesnik", 151(XI): 11, Zagreb
12. Knežević, S. (1992), *Regulatorna osnova Milana Lenucija za dio Zagreba od željezničke pruge do rijeke Save iz 1907*, "Radovi instituta za povijest umjetnosti", 16: 169-197, Zagreb
13. Knežević, S. (1996), *Zagrebačka zelena potkova*, Školska knjiga, Zagreb
14. Kolacio, Z. (1962), *Zagreb - problemi urbanističkog razvoja*, "Der Aufbau", 8: god. 17, Wien
15. Kolar-Dimitrijević, M. (1973), *Radni slojevi Zagreba od 1918. do 1931.*, Institut za historiju radničkog pokreta Hrvatske, Zagreb
16. Laslo, A. (1984), *Internacionalni natječaj za centralnu regulatornu osnovu grada Zagreba, 1930/31*, "ČiP", 370 (1): 25-31, Zagreb
17. Radović, D. (1992), *Željeznička kolonija u Maksimiru...*, "Radovi instituta za povijest umjetnosti", 16: 199-215, Zagreb
18. Radović-Mahečić, D. (1996a), *Regulatorne osnove grada Zagreba 1850. - 1950*, "Komunalni vjesnik", 140 (XII): 6, Zagreb
19. Radović-Mahečić, D. (1996b), *Početak novog stoljeća*, "Komunalni vjesnik", 144 (XII): 14, Zagreb
20. Strižić, Z. (1932), *Regulacioni plan za grad Zagreb*, u: *Problemi suvremene arhitekture*: 15-19, Zagreb
21. Timet, T. (1961), *Stambena izgradnja Zagreba do 1954. godine*, JAZU, Zagreb
22. *** (1895/4), "Viesti Društva inženira i arhitekata", Zagreb
23. *** (1907), "Viesti Hrvatskog društva inženira i arhitekata", br. 3, Zagreb
24. *** (1953), *Direktivna regulatorna osnova Zagreba*, Tekstualni dio, Zavod za urbanizam NOGZ, Zagreb
25. *** (1971), *Generalni plan grada Zagreba*, Urbanistički zavod grada Zagreba, Zagreb
26. *** (1976), *20 godina Urbanističkog zavoda grada Zagreba*, Zagreb
27. *** (1986), *Generalni plan grada Zagreba*, Urbanistički zavod grada Zagreba, Zagreb
28. *** (1994), *Zagreb na geodetsko-katastarskim zemljovidima i zemljišnim knjigama*, Katalog izložbe, Umjetnički paviljon, Zagreb

Summary • Sažetak**Historical Urbanistic Development of Peščenica - North, Zagreb**

Analysis of Planning Documentation to Date

Suburbs were always the parts of towns that underwent the most intensive changes.

This research is a contribution to the study of the transformation of the City of Zagreb, the transformation of its suburbs and their inclusion into the body of the city. Historical research mainly concerns the 20th century since the area was not built-up or inhabited before that time. Over the last hundred years *Peščenica* (*Peščenica* is a Zagreb suburb mostly built between 1920 and 1940, which is now gradually becoming part of the city centre), was covered by a range of complete and partial regulation and other kinds of plans. Special attention is therefore given to the influence of planning documentation on structural changes in the city and planning results. The research covers the north part of *Peščenica* along the railway line. This is the oldest part of *Peščenica*, a former suburb that is undergoing intensive change.

The aim of the research is to study *Peščenica*'s urban development according to available planning documentation and to form opinions about the relationship between planning and transforming the area during the 20th century as a contribution to the study of the urban development and planning in the City of Zagreb.

This research is only a part of a wider research project, i.e. the *Povijesno-urbanistička studija preobrazbe Peščenice-sjever (Historical-Urbanistic Study of the Transformation of Peščenica-North)*, 1997, Institute of Urban Development and Environmental Protection Planning, Zagreb. It covers the suburb's spatial-morphological factors, as well as the structural and contextual transformation of the entire area.

The research has shown that the oldest part of *Peščenica* is very well covered with plans of different levels and details (from general through regulation to detailed or partial plans). How well most of the plans were realised can be seen from comparison with geodesic foundations from different periods. The order and manner of filling up the area of "*Peščenica-north*" can be established in the same way.

Planning continuity in the area is specially noticeable in the first two decades of the 20th century (city urban planner Milan Lenuci and his followers) and in the inter-war period. Urbanistically speaking, this is when the best quality parts of the area were built and they still stand. But the same cannot be said for the period after the Second World War to the end of the 20th century. If we observe the area as a whole we can conclude that urban growth was not continuous in space or time, but occurred in intervals and regardless of the extensive planning documentation. This has led to the conflict in construction that has culminated in the last twenty years.

Tihomir Jukić

Biografija • Biography

Dr. sc. **Tihomir Jukić**, dipl. ing. arh. rođen 9. kolovoza 1954. g. u Osijeku, gdje je pohađao osnovnu i srednju školu. Godine 1978. diplomirao je na Arhitektonskom fakultetu u Zagrebu. Završio je dva poslijediplomska studija: *Urbanizam i prostorno planiranje* na Arhitektonskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu (1979 - 1981) i *Urban survey* na međunarodnom poslijediplomskom studiju ITC u Nizozemskoj (1984 - 1985). Doktorsku disertaciju obranio je 1998. g. Osim pedagoškim, bavi se znanstvenim i stručnim radom. Radi na Arhitektonskom fakultetu u Zagrebu.

Arch. **Tihomir Jukić** Ph.D. was born on 9th August 1954 in Osijek where he attended primary and secondary school. In 1978 he graduated from the Faculty of Architecture in Zagreb. He finished from two post-graduate courses, *Urbanism and Area Planning* at the Faculty of Architecture, Zagreb University (1979-1981), and *Urban Survey* at the international postgraduate studies at I.T.C. in the Netherlands (1984-1985). He won his PhD in 1998. Besides teaching at the Faculty of Architecture in Zagreb, he also engages in research.

PROSTOR

ISSN 1330-0652
CODEN PORREV
UDK • UDC 71/72
GOD. • VOL. 7(1999)
BR. • NO. 1(17)
STR. • PAG. 1-142
ZAGREB, 1999.
siječanj-lipanj • January-June